

Dünyada ve Türkiye’de Sanayileşme II-Yapısal Sorunlar, İstihdam ve İşsizlik

Erdem Koç ¹

Mahmut Can Şenel ^{*2}

Kadir Kaya ³

ÖZ

Sanayileşme, 19. yüzyılda Sanayi Devrimiyle başlayan süreçte ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasi alanlarda uğradıkları değişiklikler olarak tanımlanabilir. Sanayileşme, yatırım, istihdam, işsizlik, cari açık gibi küresel sorunlarla doğrudan ilgilidir. Bu çalışmada, dünyada ve Türkiye’deki sanayileşme sorunları (işsizlik, sanayinin dış açığı, üretim dışı gelirler, borç-öz kaynak ilişkisi, markalaşma gibi sorunları vb.) güncel verilere dayanarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu çalışma kapsamında sanayileşmeyle ilgili çeşitli endeksler (MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi, Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi, Yenilikçilik (İnovasyon) Endeksi, İnovasyon Kapasitesi Endeksi) incelenerek dünyada ve ülkemizdeki sanayileşme durumu değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, sanayileşmede engel teşkil eden işsizlik, cari açık gibi sorunları çözmek için ülkemizde yüksek katma değerli ürünler üretilip bu ürünlerin ihraç edilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanayileşme, istihdam, yatırım, inovasyon

The Industrialization in the World and Turkey II-Structural Problems, Employment and Unemployment

ABSTRACT

Industrialization can be define as the changes in the economic, social and political areas of the country that began with the industrial revolution in the 19th century. It is directly related to global problems such as industrialization, investment, employment, unemployment, current account deficit. In this study, industrialization problems in the world and in Turkey (unemployment, external deficit of the industry, non-production income, debt-equity relationship, branding etc.) were evaluated based on current data. Also, in this study, industrialization status in the world and in our country has been evaluated by examining various indices related to industrialization (MSCI Emerging Markets Index, Global Competitiveness Index, Innovation Index, and Innovation Capacity Index). In a conclusion, it is necessary for our country to produce high added value products and export these products in order to solve the problems such as unemployment and current account deficit, which are obstacles to industrialization.

Keywords: Industrialization, employment, investment, innovation

---

* İletişim Yazarı

Geliş/Received : 01.06.2017

Kabul/Accepted : 05.07.2017

¹ Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Müh. Fak., Makine Mühendisliği Bölümü, Samsun - erdemkoc@omu.edu.tr

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mühendislik Fak., Makine Mühendisliği Bölümü, Samsun - mahmutcan.senel@omu.edu.tr

³ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mühendislik Fak., Makine Mühendisliği Bölümü, Samsun - kadir.kaya@omu.edu.tr

1. GİRİŞ

Ekonominin temel sektörlerinden biri olan sanayi sektörü temelde sinai faaliyetleri kapsar. Sinai faaliyetler ise hammaddelerin taşınabilir ve kullanılabilir ürünlere dönüştürülmesi olayıdır. Sanayi; kelime kökeni Arapça dilinden gelmekte olup hammaddeleri işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü şeklinde tanımlanabilir. Sanayi sektöründe tesislerinin kurulup gelişmesi çeşitli unsurlara bağlıdır. Bu unsurlar; sermaye, enerji, hammadde, ulaşım-pazarlama ve işgücüdür [1-3].

Sanayi sektörü içinde imalat sanayi en önemli ve dinamik alt sektördür. İmalat sanayi, hemen hemen tüm ülkelerde gerek üretim değeri gerekse istihdam hacmi bakımından en büyük paya sahip bir sektördür. İmalat sanayi alt sektöründe, üç alt birim mevcut olup bunlar da kendi içinde sanayi dallarına ayrılmıştır. Bu üç alt birim; tüketim malları (gıda, dokuma, hazır giyim, ağaç, mobilya, ayakkabı v.b. sanayi dalları), ara mallar (kağıt, basım, deri ve küçük işleme, plastik kimya, petrokimya, demir dışı metaller vb.) ve yatırım mallarından (madeni eşya, elektriksiz makineler, tarım makineleri, elektrikli makineler, karayolları taşıtları, demir yolu taşıtları vb. sanayi dallarından) oluşmaktadır [3].

Sanayileşme; yeni üretim tekniklerinin üretime uygulanması, ürün kalitesinin yükseltilmesi, üretimin azalan maliyetlerle gerçekleştirilmesi ile ülkenin ekonomik, sosyal ve toplumsal alanlarda uğradığı değişiklikleri de kapsar. Bu anlamda sanayileşme, toplumda bilgi ve kültür seviyesinin yükselmesi ile bilimsel ve teknolojik gelişmelerle çok yakından ilgili bulunmaktadır. Sanayileşme sadece sanayi kesimine yeni yatırımlar yapmak, tüketim malları imalatından yatırım malları, ara mallar üretimine geçmek değildir. Kişide, ailede, toplumda büyük değişimlere neden olan, sanayileşmeyi gerek kendi içindeki ve gerek yarattığı tüm sorunlar itibariyle değerlendirmek gerekir [3-6].

Bu çalışmada, dünyada ve Türkiye'deki sanayileşme sorunları detaylı olarak analiz edilerek işsizlik, sanayinin dış açığı, üretim dışı gelirler, borç-özkaynak ilişkisi, markalaşma gibi sorunlar güncel verilere dayanarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu çalışma kapsamında sanayileşmeyle ilgili çeşitli endeksler (MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi, Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi, Yenilikçilik (İnovasyon) Endeksi, İnovasyon Kapasitesi Endeksi) incelenerek dünyadaki ve ülkemizdeki sanayileşme durumu analiz edilmiştir.

2. SANAYİLEŞMEYLE İLGİLİ SEÇİLMİŞ ENDEKSLER

Bu bölümde, ülkelerin sanayileşme ve yenilikçilik durumuyla ilgili çeşitli endeksler (Yükselen Piyasalar Endeksi, Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi, Yenilikçilik (İnovasyon) Endeksi) karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

2.1 MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi

MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi, MSCI (Morgan Stanley Capital Index) Endeksleri’nden birisidir. MSCI Endeksleri, yabancı yatırımcıların diğer ülkelerde yatırım fırsatını değerlendirme, ülkedeki riskleri ve ülkenin potansiyel beklentilerini tahmin etmeye yarayan önemli bir göstergedir. MSCI Endeksleri, bölgesel ve seçilmiş ülkeler bazlı olarak borsa performans analizleri yapılabilmesini, yabancı yatırımcı veya fonlarının ilgilendikleri pazar borsalarının performanslarının takip edilebilmesini sağlamaktadır. MSCI Endeksleri, MSCI ABD Endeksi, MSCI EACWI Endeksi, MSCI Dünya Endeksi, MSCI EATE Endeksi, MSCI Yükselen Ekonomiler Endeksi gibi endekslerdir [7].

Dünya nüfusunun yaklaşık %75’i Yükselen Ekonomilerde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu ülkelerin sahip olduğu nüfus artış oranlarının gelişmiş ülkelere göre yüksek olması, nüfusun alım gücünün giderek artması ve pazar potansiyeli büyüklüğü bu ülkelerin önemini artırmaktadır. Ayrıca yükselen ekonomilerde gelişmiş ülkelere nazaran daha genç ve dinamik nüfus söz konusudur. Yükselen ekonomiler, hızlı büyüme ve sanayileşme sürecindeki ülkeler olarak da bilinmektedir. Günümüzde yatırımların yönü bu ekonomilere doğru yönelmiş olup söz konusu ülkelerin durumu ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak ve söz konusu ülkelerin birbirleriyle karşılaştırılmasını sağlamak amacıyla MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi kullanılmaktadır [8-12].

MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi, ülkelere ait Yükselen Piyasalar Endeksleri’nin birleştirilmesiyle elde edilmektedir. Ünelere ait MSCI Yükselen Piyasalar Endeksleri ise seçilen sektörlerdeki endeks değerleri belirli oranlarda ağırlıklandırılarak elde edilmiş olup, 2016 yılı endeks hesaplamasında sektörler için kullanılan ağırlıklar; finansal sektör (%24.4), bilgi teknolojileri sektörü (%23.3), muhtelif tüketim ürünleri sektörü (%10.3), enerji sektörü (%7.9), malzeme sektörü (%7.4), temel tüketim ürünleri sektörü (%7.2), telekomünikasyon sektörü (%5.9), endüstri sektörü (%5.8), yan hizmetler sektörü (% 2.9), gayrimenkul sektörü (%2.6) ve sağlık sektörü (%2.5) şeklindedir.

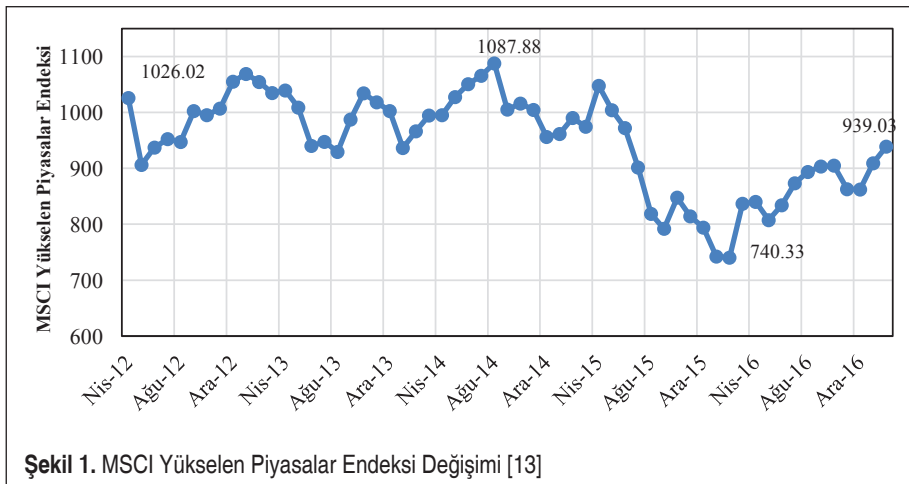
MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi hesabında kullanılan ülke ağırlıkları Tablo 1’de verilmiştir. Tablodan ağırlığı en yüksek olan ülkenin Çin (26.5); en düşük olan ülkenin ise Mısır (0.1) olduğu görülmektedir. Türkiye’nin ağırlığının ise 1.0 olduğu da tablodan izlenebilmekte olup, yükselen piyasa ekonomileri arasında Türkiye düşük bir orana sahiptir.

Ülke endekslerinin belirli oranda ağırlıklandırılması sonucu elde edilen MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi, söz konusu ekonomilerle ilgili genel bir değerlendirme yapılmasını sağlamaktadır. Bu endeksin artışı yükselen ekonomilerde genel ekonomik durumunun iyiye gittiği; azalışı ise kötüye gittiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Tablo 1. MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi Hesabında Kullanılan Ülke Ağırlıkları [10]

Ülkeler	Ağırlıklar	Ülkeler	Ağırlıklar
Brezilya	7.7	Güney Afrika	7.1
Meksika	3.5	Rusya	4.5
Şili	1.2	Polonya	1.1
Kolombiya	0.5	Türkiye	1.0
Peru	0.4	Katar	0.9
Amerika Kıtası	13.3	Birleşik Arap Emirlikleri	0.9
Çin	26.5	Yunanistan	0.4
Güney Kore	14.4	Macaristan	0.3
Tayvan	12.2	Çek Cumhuriyeti	0.2
Hindistan	8.3	Mısır	0.1
Endonezya	2.6	AB, Orta Doğu ve Afrika	16.6
Asya Kıtası	70.1		

MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi'nin 2012 yılı Nisan ayı ile 2017 yılı Şubat ayı arasındaki değişimi Şekil 1'de verilmiştir. Şekilden MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi'nin 2014 yılı Ağustos ayında en yüksek (1087.88); 2016 yılı Şubat ayında ise en düşük değerde (740.33) olduğu görülmektedir.

2.2 Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi

Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi, ülkelerin rekabet güçlerine göre sıralandığı Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu kapsamında, Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum WEF) tarafından 1979 yılından beri yayımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi, kısa ve uzun vadeli olarak ülkeleri kurumsal ve politik yönden değerlendirmektedir.

Endeksin belirlenmesinde uluslararası kaynaklardan elde edilen nicel göstergeler ve yönetici görüşü anketi verilerinden elde edilen nitel göstergelerden yararlanılmaktadır. Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi’nin belirlenmesinde kullanılan nicel göstergeler, ülkelerin enflasyon oranları, kamu borcu ve internet erişim oranı gibi veriler; nitel göstergeler ise yargı bağımsızlığı, yolsuzluğun varlığı gibi kurumsal faktörlere ilişkin bilgilerdir [14].

Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi’nin hesaplanmasında 3 faktör ve 12 bileşen kullanılmakta olup bu faktör ve bileşenler; temel gereklilikler (kurumlar, altyapı, makroekonomik çerçeve, sağlık ve temel eğitim), etkinlik artırıcı faktörler (yüksek öğrenim ve mesleki eğitim, mal piyasası etkinliği, işgücü piyasası etkinliği, finansal piyasanın gelişmişliği, teknolojik hazırlık, piyasanın büyüklüğü), inovasyon ve çeşitlilik faktörleri (iş piyasasının gelişmişliği, yenilikçilik) şeklinde sıralanmaktadır.

Küresel Rekabet Edebilirlik Endeks Raporları yayımlandığı yıl ismi başta olmak üzere, yayımlandığı yıl ve bir sonraki yıl ile isimlendirilmektedir. Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 2016-2017 raporu kapsamında 138, 2015-2016 raporu kapsamında 140 ülke ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Seçilmiş ülkelerin Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 2016-2017 ve 2015-2016 Raporları’ndaki endeks değerleri ve sıralamaları Tablo 2’de verilmiş olup, tablo Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 2016-2017 Raporu’ndaki endeks değerlerine göre sıralanmıştır. Tablodan 2016 yılında Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi en yüksek olan ülkenin 5.81 endeks değeriyle İsviçre olduğu; Türkiye’nin ise 4.39 endeks değeriyle 138 ülke arasında 55. sırada bulunduğu görülmektedir.

Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi yukarıda da belirttiği gibi, çeşitli alt endekslerin birleşiminden oluşmaktadır. Tablo 3’te, Türkiye’nin 2015-2016 ve 2014-2015 raporlarına ait Küresel Rekabet Edebilirlik Alt Endeks değerleri ve sıralamaları toplu halde verilmiştir. Türkiye’nin 2015 yılında Küresel Rekabet Edebilirlik Alt Endeksleri’nden Pazar Büyüklüğünde en iyi (140 ülke arasından 16. sıradaki ülke); Emek Piyasası Etkinliğinde ise en kötü (140 ülke arasından 127. sıradaki ülke) durumdadır.

Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerin Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi [15]

Ülkeler	Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 2016-2017		Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 2015-2016		Değişim
	Sıra	Değer	Sıra	Değer	
İsviçre	1	5.81	1	5.76	-
Singapur	2	5.72	2	5.68	-
ABD	3	5.70	3	5.61	-
Hollanda	4	5.57	5	5.50	+1
Almanya	5	5.57	4	5.53	-1
İsveç	6	5.53	9	5.43	+3
İngiltere	7	5.49	10	5.43	+3
Japonya	8	5.48	6	5.47	-2
Hong Kong	9	5.48	7	5.46	-2
Finlandya	10	5.44	8	5.45	-2
Norveç	11	5.44	11	5.41	-
Kanada	15	5.27	13	5.31	-2
Fransa	21	5.20	22	5.13	+1
İsrail	24	5.18	27	4.98	+3
Güney Kore	26	5.03	26	4.99	-
Çin	28	4.95	28	4.89	-
Azerbaycan	37	4.55	40	4.50	+3
Rusya	43	4.51	45	4.44	+2
Türkiye	55	4.39	51	4.37	-4
İran	76	4.12	74	4.09	-2
Brezilya	61	4.06	75	4.08	+14
Ukrayna	85	4.00	79	4.03	-6
Yunanistan	86	4.00	81	4.02	-5
Yemen	138	2.74	-	-	-
Gine	-	-	140	2.84	-

Tablo 3. Türkiye’nin Küresel Rekabet Edebilirlik Alt Endeksleri [15]

Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi	Sıralama		Endeks Değeri	
	(2015-2016)	(2014-2015)	(2015-2016)	(2014-2015)
		51	45	4.4
Temel Gereklilikler	57	56	4.7	4.8
Kurumsal Yapı	75	64	3.8	3.9
Altyapı	53	51	4.4	4.6
Makroekonomik İstikrar	68	58	4.7	4.8
Sağlık ve Temel Eğitim	73	69	5.7	5.8
Etkinlik Artırıcı Faktörler	48	45	4.3	4.4
Yüksek Öğrenim ve Hizmet içi Eğitim	55	50	4.6	4.7
Ürün Piyasalarının Etkinliği	45	43	4.5	4.6
Emek Piyasalarının Etkinliği	127	131	3.5	3.5
Finansal Piyasalarının Gelişmişliği	64	58	3.9	4.2
Teknolojik Altyapı	64	55	4.1	4.3
Pazar Büyüklüğü	16	16	5.4	5.3
İnovasyon ve Çeşitlilik Faktörleri	56	51	3.7	3.9
İş Dünyasının Gelişmişlik Düzeyi	58	50	4.1	4.3
İnovasyon	60	56	3.4	3.4

2.3 Yenilikçilik (İnovasyon) Endeksi

Eğitim, kamu ve özel sektör AR-GE yatırımları, işletmelere yenilik için sağlanan kamu finansmanı, bilgi ve iletişim teknolojisi harcamaları, yüksek katma değerli ürün ihracatı ve patent sayıları yenilikçilik endeksi göstergeleridir.

Yenilikçilik Endeksi’nin hesaplanmasında İnovasyon Girdi Alt Endeksi ve İnovasyon Çıktı Alt endeksi verileri kullanılmaktadır. İnovasyon Girdi Alt Endeksi;

- 1) Kurum ve Kuruluşlar (politik çevre, düzenleyici çevre, iş çevresi)
- 2) İnsan Kaynağı ve Araştırma (eğitim, yükseköğretim, AR-GE)
- 3) Altyapı (bilişim, genel altyapı, sürdürülebilir çevre)

- 4) Pazar Gelişmişliği (kredi, yatırım, ticaret ve rekabet)
- 5) İş Gelişmişliği (bilgi işçileri, inovasyon çevresi, bilgi birikimi)

bileşenlerinden oluşmaktadır. İnovasyon Çıktı Alt Endeksi ise;

- 1) Bilgi ve Teknoloji Çıktıları (bilgi üretimi, etkisi ve yayılımı),
- 2) Yenilikçi Çıktılar (maddi olmayan varlıklar, yenilikçi ürün ve hizmetler, çevrimiçi yaratıcılık)

bileşenlerinden oluşmaktadır [16]. 2015 yılında 141 ülke için yapılan sıralamaya göre, seçilmiş ülkelerin 2015 yılı Yenilikçilik Endeksi değerleri ve sıralaması, Tablo 4'te verilmiştir. Yenilikçilik Endeksi Değeri en yüksek olan beş ülke sırasıyla, İsviçre (68.3), İngiltere (62.42), İsveç (62.4), Hollanda (51.58) ve A.B.D. (60.10) olarak gerçekleşmiştir. Ülkemiz ise 37.81 yenilikçilik endeks değeriyle 58. sırada yer almaktadır.

2.4 Yenilikçilik (İnovasyon) Kapasitesi Endeksi

İnovasyon Kapasitesi Endeksi, bir coğrafik bölge ya da ülkedeki patent fikri ve ülkenin

Tablo 4. Seçilmiş Ülkelerin 2015 Yılı Yenilikçilik Endeksi Değeri ve Sıralaması [17]

Ülkeler	Yenilikçilik Endeksi Değeri	Yenilikçilik Endeksi Sıralaması
İsviçre	68.30	1
İngiltere	62.42	2
İsveç	62.40	3
A.B.D.	60.10	5
Finlandiya	59.97	6
Danimarka	57.70	10
Almanya	57.05	12
Japonya	53.97	19
Fransa	53.59	21
Çin	47.07	29
Yunanistan	40.28	45
Rusya	39.32	48
Türkiye	37.81	58
Ermenistan	37.31	61
Azerbaycan	30.10	93
İran	28.37	106

Tablo 5. Seçilmiş Ülkelerin İnovasyon Kapasite Endeksi [19]

Ülke	Sıralama	İnovasyon Kapasitesi Endeksi
İsviçre	1	6.0
A.B.D.	2	5.9
İsrail	3	5.9
İsveç	4	5.7
Almanya	5	5.6
İngiltere	10	5.4
Japonya	14	5.3
Singapur	19	5.1
Güney Kore	24	4.8
Çin	49	4.2
Azerbaycan	53	4.1
Brezilya	80	3.8
Türkiye	83	3.8
Rusya	84	3.8
İran	104	3.6
Yunanistan	111	3.5

inovasyon potansiyeli veya ekonomik aktivitesini göstermektedir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından düzenlenen Küresel Rekabetçilik Raporu’nda ülkelerin inovasyon kapasiteleri 1 ile 7 arasında değerlendirilmiştir [18]. 2015-2016 raporuna göre, seçilmiş ülkelerin İnovasyon Kapasite Endeksi değeri ve sıralaması Tablo 5’te verilmiş olup endeks değeri en yüksek olan ülkeler sırasıyla, İsviçre (6.0), A.B.D. (5.9) ve İsrail (5.9)’dir. Ülkemiz ise 3.8 puanlık İnovasyon kapasitesi Endeksiyle 83. sıradadır.

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SANAYİLEŞME SORUNLARI

3.1 İstihdam ve İşsizlik

İşgücü, bir ülkede emek arzını insan sayısı yönünden ifade eden bir kavram olup ülkedeki nüfusun üretici durumda bulunan, yani iktisadi faaliyete katılanları (14 yaşından büyük 65 yaşından küçük, kazanç getirici bir işte çalışanları) ifade etmektedir. İşgücünün 15 yaş ve üzerindeki kuramsal olmayan nüfus (okul, yurt ve otelde ikamet edenler dışında kalan nüfus) içindeki oranı işgücüne katılım oranı olarak tanımlanmaktadır [20, 21].

Bir ülkede belirli bir dönemde ekonomik faaliyetler içerisinde bulunan çalışanların toplamı istihdam olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan insan gücünün kullanılma, çalışma ya da çalıştırılma derecesini göstermek için istihdam oranı kullanılmaktadır. Bir ülkede çalışabilecek durumda olan ve çalışmak isteyen kişilerin bir bölümünün işinin olmaması işsizlik, bu durumda olan kişiler ise

Tablo 6. Temel İşgücü Göstergeleri (Mart 2016-Mart 2017) [23, 24]

	Toplam		Erkek		Kadın	
	Mart 2016	Mart 2017	Mart 2016	Mart 2017	Mart 2016	Mart 2017
15 ve Daha Yukarı Yaştakiler	(Bin)					
Nüfus	58493	59634	28901	29512	29592	30123
İşgücü	30016	31131	20659	21233	9357	9898
İstihdam	26933	27489	18741	19004	8252	8485
Tarım	5093	5085	2861	2868	2232	2218
Tarım dışı	21900	22403	15880	16136	6020	6267
İşsiz	3023	3642	1918	2229	1105	1413
İşgücüne dâhil olmayanlar	28478	28504	8242	8279	20236	20225
	(%)					
İşgücüne katılma oranı	51.3	52.2	71.5	71.9	31.6	32.9
İstihdam oranı	46.1	46.1	64.8	64.4	27.9	28.2
İşsizlik oranı	10.1	11.7	9.3	10.5	11.8	14.3
Tarım dışı işsizlik oranı	11.9	13.7	10.5	11.8	15.4	18.3
15-64 Yaş Grubu						
İşgücüne katılma oranı	56.2	57.3	77.0	77.6	35.3	36.8
İstihdam oranı	50.4	50.4	69.7	69.3	31.1	31.4
İşsizlik oranı	10.3	12.0	9.4	10.8	12.0	14.5
Tarım dışı işsizlik oranı	11.9	13.8	10.5	11.9	15.4	18.4
Genç Nüfus (15-24 Yaş)						
İşsizlik oranı	17.0	21.4	15.7	19.3	19.3	25.0
Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı*	22.1	23.0	12.5	13.8	31.9	32.4

* Çalışmayan ve eğitimde olmayan gençlerin toplam genç nüfus içindeki oranıdır.

işsiz olarak tanımlanmaktadır. İşsiz nüfusun işgücü içindeki oranı ise işsizlik oranı olarak bilinir [21, 22].

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan 2017 yılı Mart ayı verilerine göre işsizlik oranı %11.7’dir (Tablo 6). İşsiz sayısı 2017 yılı Mart döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 619 bin kişi artarak 3 milyon 642 bin kişi olmuştur.

TÜİK verilerine göre, 2017 yılı Mart döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre işsizlik oranı 1.6 puanlık artış ile %11.7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde tarım dışı işsizlik oranı 1.8 puanlık artışla %13.7 olmuştur. Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı 4.4 puanlık artış ile %21.4 olurken, 15-64 yaş grubunda bu oran 1.7 puanlık artışla %12’dir. İstihdam edilenlerin sayısı 2017 yılı Mart döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre 556 bin kişi artarak 27 milyon 489 bin kişi, istihdam oranı ise değişmeyerek %46.1 olarak gerçekleşmiştir. İşgücü 2017 yılı Mart döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 1 milyon 115 bin kişi artarak 31 milyon 131 bin kişi, işgücüne katılma oranı ise 0.9 puan artarak %52.2 olmuştur. Aynı dönemler için erkeklerde işgücüne katılma oranı %0.4 puanlık artışla %71.9, kadınlarda ise 1.3 puanlık artışla %32.9 olmuştur [23, 24].

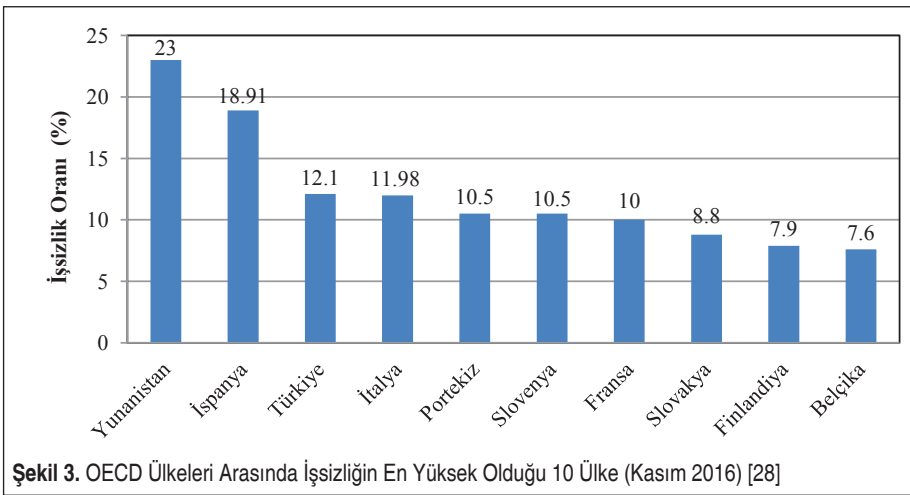
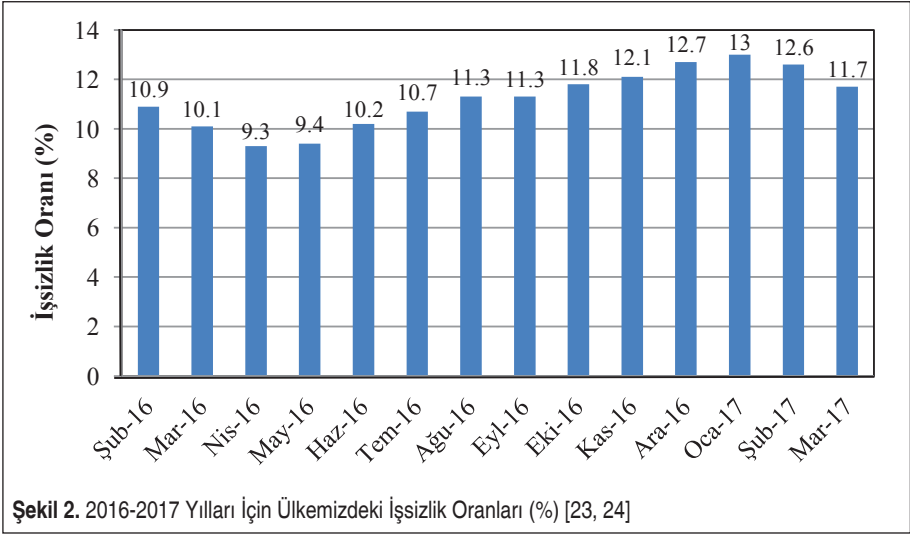
2011 ve 2016 yılları ile 2017 yılı Mart ayında ülkemizdeki işgücü göstergelerinin (işsizlik oranı, istihdam oranı vb.) değişimi Tablo 7’de verilmiştir. 2017 yılı Mart ayında 2011 yılına göre işsizliğin %9.8’den %11.7’ye, istihdam oranının %45’den %50.4’e, tarım dışı işsizliğin ise %12.4’den %13.7’ye yükseldiği tablodan görülebilmektedir. Ülkemizde 2011 yılından 2016 yılına kadar hemen hemen tüm yaş gruplarında ve Güneydoğu Anadolu gibi az gelişmiş bölgelerde toplam işsizliğin ve tarım dışı işsizliğin arttığı, 2017 yılı Mart ayında genç nüfusta işsizlik oranının %21.4 olduğu da tablodan izlenebilmektedir.

Tablo 7. Yıllık İşgücü Göstergeleri (%) [23-25]

	2011	2016	2017/3
İşsizlik Oranı	9.8	10.9	11.7
İstihdam Oranı	45.0	46.3	50.4
Tarım Dışı İşsizlik	12.4	13.0	13.7
Genç Nüfusta İşsizlik	18.4	19.6	21.4
Yükseköğretim Mezunlarında İşsizlik	10.4	12.0	12.2
Güneydoğuda İşsizlik	12.7	18.7	-
Güneydoğuda Tarım Dışı İşsizlik	12.7	22.1	-

Ülkemizdeki işsizlik oranının Şubat 2016-Mart 2017 tarihleri arasındaki değişimi Şekil 2’de verilmiştir. İşsizlik Nisan 2016’da en düşük seviyede (%9.3) iken, Ocak 2017’de %13 ile en yüksek seviyeye çıktığı da şekilden görülmektedir. Mart 2017’de işsizlik oranı %11.7 olmuştur. 2016 yılı Mayıs ayından itibaren işsizlik sürekli olarak artmıştır. İşsizliğin artmasında ise yerli-yabancı yatırımların durma noktasına gelmesi, Suriyeli sığınmacıların düşük ücretle ve sigortasız olarak çalıştırılmaları, ekonominin lokomotifini olan inşaat sektöründe ülkemizin doyma noktasına gelmesi etkili olmuştur. İşsizliği azaltmak için ise sanayide üretim artışının gerçekleşmesi ve büyümenin istihdamı en az aynı oranda artırması gerekmektedir. 2016 yılının bütününde ülkemizdeki

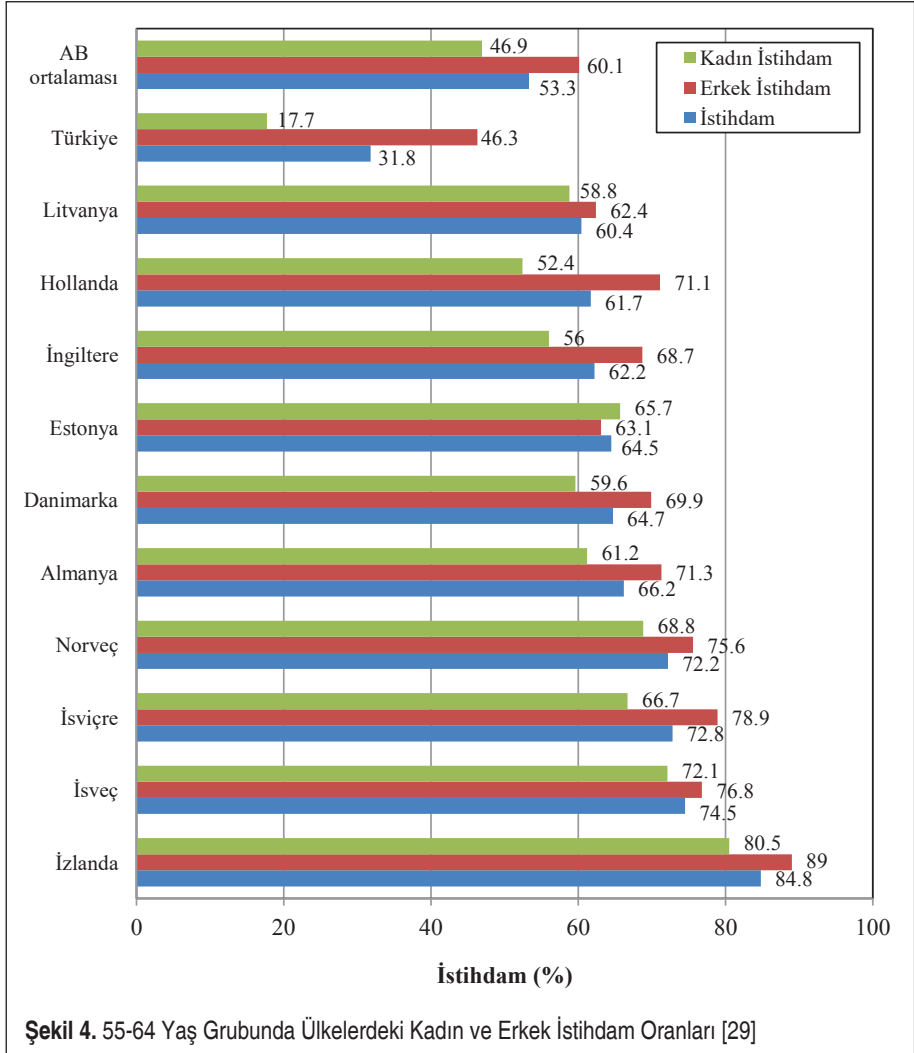

milli gelir (GSYİH) büyümesi %2.9 iken, istihdamdaki toplam artış %2.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, yetersiz bulduğumuz büyümenin istihdamı aynı oranda artırmadığını ve bu sebeple de işsizlik oranının arttığını göstermektedir [23, 24, 26, 27].

Kasım 2016 itibarıyla, OECD ülkeleri arasında işsizliğin en yüksek olduğu 10 ülke Şekil 3’te verilmiştir. Yunanistan’da işsizlik %23 iken Türkiye’de %12.1, Belçika’da ise %7.6 oranında kaydedilmiştir. Kasım 2016 verilerine göre, OECD ülkeleri arasında işsizliğin en yüksek olduğu 3. ülke Türkiye’dir.

AB’nin İstatistik Kurumu Eurostat’ın bulgularına göre, 2015 yılında Türkiye’de 55-

64 yaş grubundaki istihdam oranları Şekil 4’te verilmiştir. Bu yaş grubunda ülkemizdeki toplam istihdam oranı %32 seviyesinde olup, bu düşük istihdam oranıyla ülkemiz Avrupa sonuncusu olmuştur. AB üyesi 28 ülkedeki oran ortalaması bir önceki yıla göre %1.5 artarak %53.3’e çıktı. Türkiye’de aynı yaş grubundaki erkeklerin istihdam oranı %46.3, kadınlarda bu oran %17.7 iken, AB ülkelerinde erkek istihdamı %60.1, kadın istihdam oranı ise %46.9 olarak gerçekleşmiştir.

20-64 yaş grubunda AB ülkeleri istihdam oranı incelendiğinde bu oran %70.1 seviyesindedir. Bu yaş aralığında AB ülkesi vatandaşı kadınların istihdam oranı %64.3, erkeklerin istihdam oranı %75.9 oldu. Ülkemiz AB ülkeleri arasında, 20-64 yaş grubundaki kadınlar ve erkekler arasındaki istihdam oranı farkının en fazla olduğu ülkedir. Türkiye’de çalışanlar arasında kadınların istihdam oranı %32.5 ile sınırlı kalırken, erkeklerin istihdam oranı %75.3 düzeyindedir.

Türkiye’de 2016 ve 2017 yılı Ocak-Mart aylarını kapsayan dönemde yaş gruplarına göre işsiz sayıları Tablo 8’de verilmiştir. 2017’nin ilk çeyreğinde kayıtlı işsizlerin sayısı geçen senenin aynı dönemine oranla %36.4 artarak 2.5 milyonu bulmuştur. İşsizlerin %26’ya yakını 15-24 yaş arası gençlerden oluşmakta olup, kayıtlı işsiz sayısı en çok 55-59 yaş grubunda artış göstermiştir. Kayıtlı işsizliğin artış gösterdiği bir diğer grup ise gençlerin oluşturduğu 15-24 yaş grubudur. 2016’da 15-24 yaş gençler

Tablo 8. Yaş Gruplarına Göre Kayıtlı İşsiz Sayısı [30]

Yaş	2016 (Ocak-Mart)	2016 Toplamı	2017 (Ocak-Mart)	2016-2017 Ocak-Mart Artışı (%)
15-24	470,814	584,038	670,157	42.3
25-29	349,733	465,518	480,857	37.4
30-34	276,137	347,572	360,625	30.5
35-39	261,393	335,308	348,245	33.2
40-44	203,118	264,419	272,457	34.1
45-49	142,493	189,561	195,924	37.4
50-54	89,834	110,848	115,826	28.9
55-59	36,309	49,383	52,419	44.3
60-64	14,904	18,461	19,965	33.9
65+	5,318	6,900	7,504	41.1
Toplam	1,850,053	2,372,038	2,523,979	36.4

Tablo 9. Çeşitli Sektörlerdeki İstihdam Oranları (%) [24, 31]

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet	İnşaat
2010	23.3	21.1	49.1	6.6
2011	23.3	20.8	48.7	7.2
2012	22.1	20.5	50.2	7.2
2013	21.2	20.7	50.9	7.2
2014	21.1	20.5	51	7.4
2015	20.6	20	52.2	7.2
2016 (Şubat/Yıl)	18.4	19.9	55.0	6.7
2017 (Şubat/Yıl)	18.7	19.5	55.2	6.7

arasında 470 bin 814 kişi işsizken, bu yılın aynı döneminde bu oran %42.3 artarak 670 bin 157’ye yükseldiği görülmüştür.

Şubat 2017’de istihdam edilenlerin %18.7’si tarım, %19.5’i sanayi, %6.7’si inşaat, %55.2’si ise hizmet sektöründe yer almıştır (Tablo 9). Bir önceki yılın aynı ayı ile karşılaştırıldığında; inşaat sektöründe istihdam edilenlerin oranı değişim göstermezken, sanayi sektörünün payı 0.4 puan azalmış, hizmetler sektörünün payı 0.2 puan artmış ve tarım sektörünün payı ise 0.3 puan artmıştır. Ülkemiz ekonomisinin büyümesi için sanayi yatırımlarının artarak sanayide üretim artışının gerçekleşmesi en önemli husus olarak görülmektedir.

Ülkemizdeki ekonomik faaliyetlere bakılırsa, işgücü istatistiklerinin cinsiyete göre dağılımı Tablo 10’da verilmiştir. Tablodan, istihdam edilenlerin ağırlıklı olarak hizmet sektöründe istihdam edildiği görülmekte olup, toplam istihdam sayısı 26.96 milyon kişidir. Şubat 2017 verilerine göre, istihdam edilen erkeklerin sayısı 18.66 milyon kişi iken kadınların sayısı 8.3 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Kadın istihdamının tüm faaliyet alanlarında erkek istihdamından daha düşük olduğu görülmekte olup, kadın istihdamının artırılmasına yönelik adımların atılması gerekmektedir.

3.2 Sanayinin Dış Açığı

2016’nın ilk 9 ayında Türkiye’nin dış ticareti %5 dolayında daralarak 13 milyar dolar gerilemiştir. İmalat sanayisindeki dış ticaret hacmi daralması 4 milyar doları bulmuştur. Bu dönemde toplam ihracat %3’e yakın azalırken ithalat da %6.5 gerilemiştir (Tablo 11). Bu 9 ayda dış ticaret açığı 42 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olup, 2015’in aynı döneminden %15 daha az açık verdiği görülmüştür. İmalat sanayi özelinde, 2016 yılı ilk 9 ayında ihracat 98 milyar dolarda kalarak geçen yılın aynı dö-

Tablo 10. Ekonomik Faaliyetlere Göre İşgücü İstatistikleri [21]

Ekonomik Faaliyetler	Toplam (Bin kişi)		Erkek (Bin kişi)		Kadın (Bin kişi)		Toplam (%)		Erkek (%)		Kadın (%)	
	Şubat 2016	Şubat 2017	Şubat 2016	Şubat 2017	Şubat 2016	Şubat 2017	Şubat 2016	Şubat 2017	Şubat 2016	Şubat 2017	Şubat 2016	Şubat 2017
Tarım	4 876	5 036	2 785	2 881	2 091	2 155	18.4	18.7	15.1	15.4	26.0	26.0
Sanayi	5 276	5 251	4 024	3 968	1 252	1 283	19.9	19.5	21.8	21.3	15.6	15.5
İnşaat	1 764	1 794	1 689	1 712	75	82	6.7	6.7	9.2	9.2	0.9	1.0
Hizmetler	14 540	14 874	9 920	10 100	4 620	4 774	55.0	55.2	53.9	54.1	57.5	57.6
Toplam	26 456	26 956	18 419	18 662	8 037	8 294	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 11. Dış Ticaret: Ocak-Eylül 2015-2016 (Milyon \$, %) [31]

	2016/9 Ay	2015/9 Ay	Fark	Değ. (%)
Toplam İhracat	104,227	107,166	2939	-2.7
Toplam İthalat	146,254	156,352	10,098	-6.5
Dış Ticaret Hacmi	250,481	263,518	13,036	-4.9
Dış Ticaret Açığı	-42,027	-49,186	-7159	-14.6
İmalat Sanayi İhracatı	98,198	100,518	2320	-2.3
İmalat Sanayi İthalatı	123,399	125,240	1840	-1.5
Dış Ticaret Hacmi	221,597	225,758	4161	-1.8
İmalat Sanayi Dış Ticaret Açığı	-25,201	-24,721	480	-1

neminin %2.3 gerisine düşmüştür. İmalat sanayisinin ithalatı ise 123 milyar dolar ile 2015’in aynı döneminin yaklaşık 2 milyar dolar gerisinde kalmıştır.

Cari açık, ağırlıklı borçlanarak finanse ediliyor ve dış borç stoku yılın ortasında 421 milyar dolara ulaşmış bulunuyor. Bu durum ödemeler dengesi açısından sağlıklı bir gelişme değildir. Çünkü cari açık, nitelikli sermaye girişleri ile finanse edilmez ise daha sonra ülkenin dış dengesi sorunlu hale gelebilir. Bu yapıdan dolayı uluslararası kuruluşlar Türkiye için dış denge riskini sürekli öne çıkarmaya başlamıştır [31].

G20 ülkelerindeki yüksek teknoloji ürünlerinin imalat sanayi ihracatı içindeki payı Tablo 12’de verilmiştir. Türkiye büyük ekonomiler grubu (G-20) ülkeleri içinde yüksek veya ileri teknoloji ürünleri ihracatı bakımından en geride kalan ülkelerden biridir. 1995-2015 döneminde en istikrarlı çıkışı kaydeden Çin, yüksek teknoloji ürünü ihracatını %10’dan %25’in üzerine taşıırken, Brezilya da iki katına çıkarmıştır. Yüksek teknoloji ürünü ihracatını artıran ülkelerden Güney Kore, AR-GE’ye GSYİH’sinin %4’ünü ayırırken, Çin’de bu oran %2, Türkiye’de ise %1 civarında olduğu bilinmektedir.

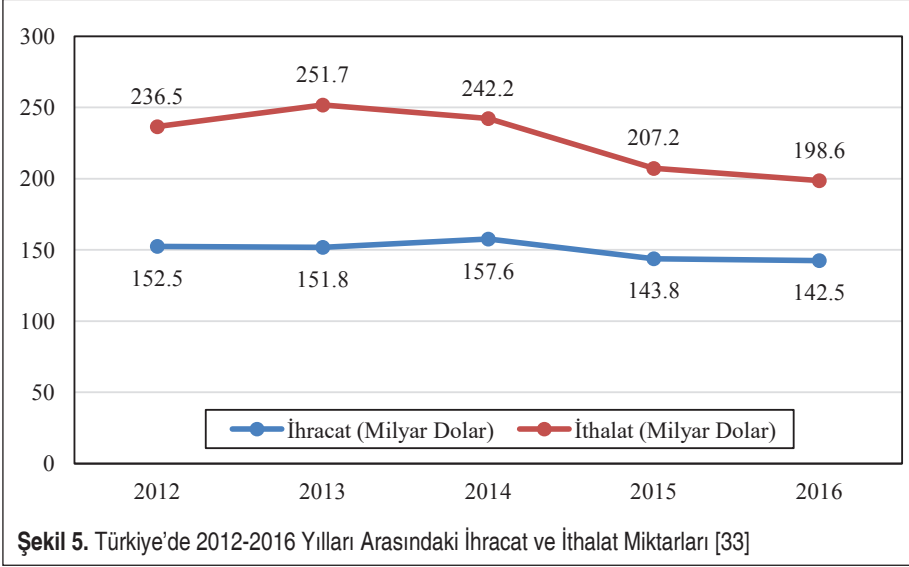
Türkiye’nin yüksek teknoloji ürünlerinden kazancı, cari dolar değeri üzerinden, 2000 yılında 1 milyar doların üzerine çıkarak 2015’te 2 milyar 323 milyon dolara yükselmiştir. İhraç ettiği ürünlerin sadece %2.2’si ileri teknoloji ürünü olan Türkiye, bu oran ile G20 ülkeleri arasından Sudi Arabistan’ın ardından sondan ikinci sırada yer almaktadır. Bu süreçte imalat ürünlerin toplam ihracat içindeki payı %10 seviyesinden %90’ın üzerine çıkmıştır. Ancak, ülkemiz katma değeri düşük, ucuz mal ihracatında artış sağlarken yüksek teknoloji ürünlerde yerinde saymaktadır.

Türkiye’de 2012-2016 yılları arasındaki ihracat ve ithalat miktarları Şekil 5’te veril-

Tablo 12. G20 Ülkelerinde Yüksek Teknoloji Ürünleri İhracatının Toplam İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Payı (%) [32]

Ülkeler	1995	2000	2015
Fransa	19.2	24.6	28.5
Güney Kore	26.0	35.1	26.9
Çin	10.4	19.0	25.4
İngiltere	27.0	32.4	20.8
ABD	30.3	33.8	19.0
Japonya	26.5	28.7	16.8
Almanya	13.7	18.6	16.7
AB	16.4	21.4	16.2
Meksika	15.2	22.5	14.7
Kanada	15.0	17.7	13.9
Avustralya	12.9	15.4	13.5
Brezilya	4.89	18.7	12.3
Rusya	9.66	16.1	11.5
Hindistan	5.8	6.3	7.5
İtalya	8.13	9.5	7.3
Endonezya	7.34	16.4	7.0
Arjantin	4.02	9.4	6.7
Güney Afrika	5.71	7.0	5.9
Türkiye	1.2	4.8	2.2
Sudi Arabistan	0.2	0.4	0.6

miştir. Ülkemizde en fazla ihracat 157.6 milyar dolar ile 2014 yılında gerçekleşirken, en fazla ithalat ise 251.7 milyar dolar ile 2013 yılında gerçekleşmiştir. Cari açığın en fazla olduğu yıl ise 99.9 milyar dolar ile 2013 yılıdır. Mart 2017 ayında açıklanan verilere göre, Ocak-Mart 2017 arasındaki üç aylık ihracatı geçen yılın aynı ayına göre %9.2 ve ithalat ise %7.7 oranında artmıştır. Dış ticaret açığı ise aynı dönemde %10.3 oranında azalmıştır [33].

İthalatın yapısı cari açığın çözümünü imkansız kılmaktadır. 2017 yılının ilk üç ayında toplam ithalat içinde ara malı ve hammadde ithalatının payı %74.7 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 13). Bu, üretim yapımızın ithal hammadde ve ara malına bağlı olduğunu göstermektedir. İthal ara malı ve hammadde ihracat malları üretimi için de daha yüksek, %60’ın üstünde bir yerde tutmaktadır. Diğer bir ifadeyle, her 100 dolarlık ihracat için kabaca 60 dolarlık ithalat yapılmalıdır. Çözüm ise ara malı ve hammaddenin içerde üretilmesidir. Bunun için de hukuki ve siyasi altyapı olmak zorundadır.

Yabancı sermayeye bağımlı olan Türkiye’nin cari açığı artarken dış borcunun Gayri Safi Yurt İçi Hasıla’ya (GSYİH) oranının 2008’deki %36.8’lik seviyeden 2016’da %50’ye çıkması kredi gücünü olumsuz etkileyeceği belirtilmiştir (Moody’s Raporu) [34]. İhracatın ithalatı karşılama oranı geçen yılın mart ayında %71.8 iken bu yılın aynı ayında %76.3’e çıktığı da kaydedilmiştir [35].

Tablo 13. Ocak-Mart Arası Geniş Ekonomik Gruplar Sınıflamasına Göre İthalatın Dağılımı (%) [33]

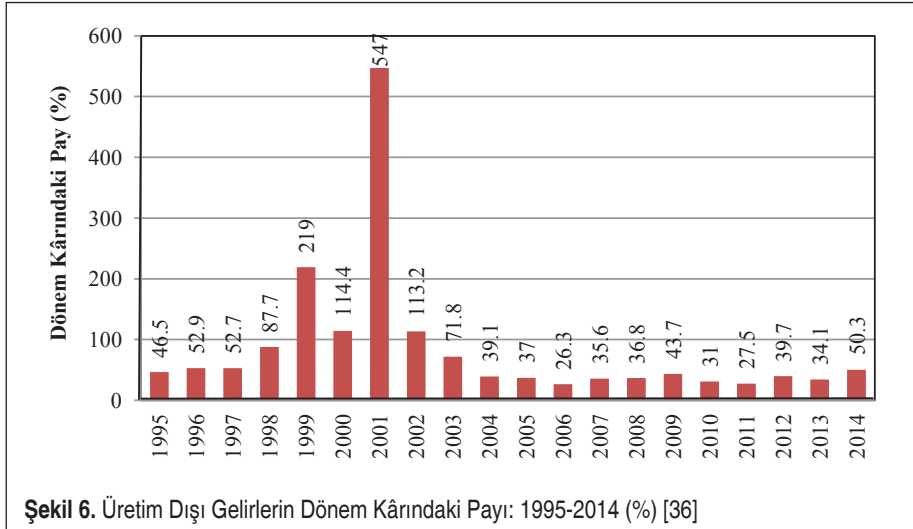
Toplam	2016	2017	Fark (%)
	100	100	7.7
Sermaye (Yatırım) Malları	17.8	13.7	-17.5
Ara (Hammadde) Malları	68	74.7	18.3
Tüketim Malları	13.9	11.3	-12.7
Diğerleri	0.2	0.3	60.8

3.3 Üretim Dışı Gelirler

Üretim faaliyeti dışı gelirleri; faiz gelirleri, net kambiyo kârları, menkul ve duran varlık satışları, temettülü gelirleri, iştirak gelirleri gibi unsurlardan oluşmaktadır. Firmalar; şirkete ait arsa, bina satış gelirlerini, faizden-dövizden kazançlarını üretim dışı gelir olarak bilançoya katınca, dönem kârları da artmış görünmektedir.

ISO 500 Büyük Firma verileri; sanayi dışı kazançların şirketlerin dönem kârlarının yarısını geçtiğini göstermektedir. Bu durumda; konjonktürel kur kazançları her yıl tekrarlanamayacağına ve bununla uluslararası rekabet gücü elde edilemeyeceğine göre, firmalar maliyetlerini azaltarak, rekabet güçlerini yükseltecek önlemlere ihtiyaç duyacaklardır. Ancak, AR-GE'den, teknolojik yenilenmelerden sağlanması beklenen rekabet gücü yerine, daha çok ücret giderlerini azaltma, işten çıkarma önlemleriyle yeni döneme uyum sağlanması yolu izlenmektedir. Sanayinin asıl temel faaliyet alanı olan esas faaliyet kârlarına bakıldığında 500 büyük şirketin performansının ciddi oranda gerilediği görülebilmektedir.

1995-2014 yılları arasında sanayinin üretim dışı gelirlerinin dönem kârındaki payları Şekil 6'da verilmiştir. 1990'lı yıllarda firmalar kazançlarını üretimde kullanmak yerine, o dönem çok yüksek seyreden devlet kâğıdı faizine bağlayarak şirket kârlarını artırmayı tercih etmişlerdir. 2001 kriz yılında 500 büyük sanayi firma kârlarının toplamı cari fiyatlarla 718 milyon TL'de kalırken, faiz ve kambiyo gelirlerinden oluşan üretim dışı gelirler 4.6 milyar TL'ye ulaşmıştır. Daha önceki yıllarda da firmaların üretim dışı gelirleri, dönem kârlarının %100'ünü aştığı gözlenmiştir. 2009 yılında sanayinin toplam üretim dışı gelirleri 6.8 milyar TL, dönem kârı 15.5 milyar TL iken; 2014

yılında üretim dışı gelir 13.6 milyar TL’ye, dönem kârı 27.1 milyar TL’ye ulaşmıştır. Sonuç olarak; üretim dışı gelirlerin, şirketlerin dönem kârlarında önemli bir kâr payını oluşturduğu görülmüştür.

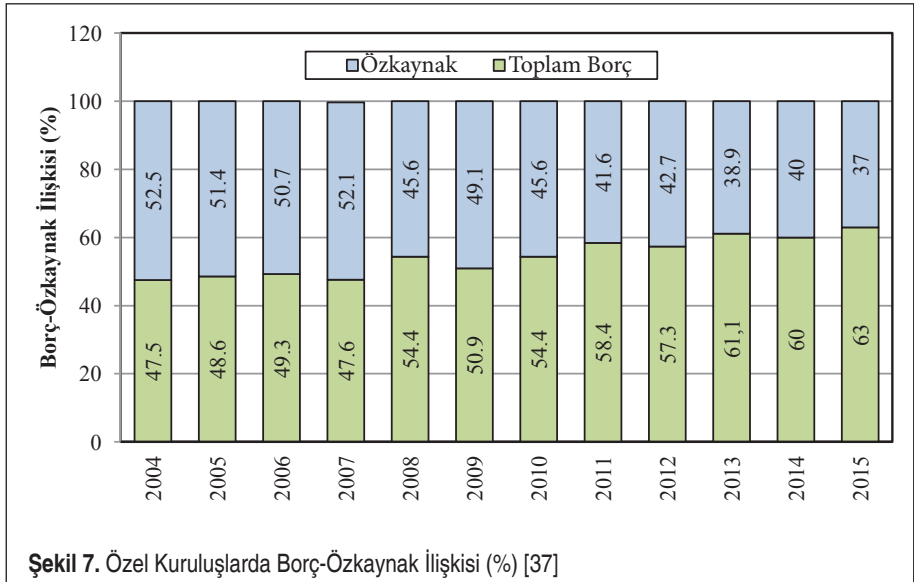
3.4 Borç-Özkaynak İlişkisi

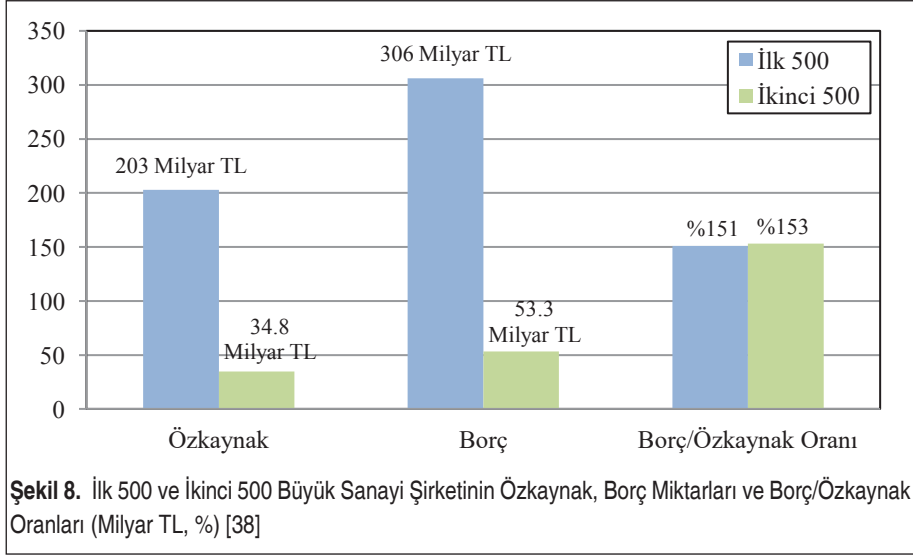
Sanayinin finans yapısındaki bozulmayı gösteren diğer önemli veri ise borç-özkaynak ilişkisidir. ISO 500’deki kuruluşların toplam borçlarının toplam varlıklar içindeki payı %60.1’e yükselmiştir. Sadece özel kuruluşlar dikkate alındığında bu oran %63’e ulaşmaktadır (Özkaynak oranı %37).

Borç-özkaynak ilişkisinde önemli bir husus da finansman giderleri olup, bu giderler yatırımı finanse etmek için kullanılan yabancı kaynakların faiz ve kur farkı ile benzeri giderlerden oluşan masraflardır. Kazandığının üçte ikisini finansman giderlerine ayıran sanayi devlerinin borçlanma oranı %63’ü bulmuştur (Şekil 7). Dünyada finansman giderinin faaliyet kârına oranı %16 iken, bu oran Türkiye’de %63’tür.

Kısa vadeli mali borçların toplam mali borçlara oranının dünya genelinde %25 olmasına karşın ISO 500’de %39 olduğu belirlenmiştir. Dünya özel sektörün kullandığı kredilerin daha çok yatırımlara, yani duran varlıklara gittiğini, Türkiye’de ise alacak ve stok ağırlıklı işletme sermayesine harcadığı görülmektedir.

Borç/özkaynak oranı %70 olarak tüm dünyada norm kabul edilirken, bu oran, özkaynağı yetersiz Türkiye’nin sanayi firmalarında 2000’lerin başlarında %80 dolaylarında seyretmiş, 2014’te %132’ye, 2015’te %150’nin üstüne çıkmıştır.

Türkiye'nin en büyük ilk 500 şirketinin 2015'te öz kaynakları 203 milyar TL iken, borçları 306 milyar TL olarak saptanmıştır. Çoğu KOBİ olan ikinci 500 büyük sanayi şirketinin ise öz kaynağı 35 milyar TL'ye yakın iken, bu firmaların borç stokları 56 milyar TL'ye yakındır. İlk 1000 sanayi şirketinin borç/özkaynak oranının %150'nin üstüne çıkması %70'lik normların çok üstünde olduğunu göstermektedir (Şekil 8).

3.5 Marka Değeri ve Markalaşma Sorunu

Marka, bir ürün veya hizmeti rakiplerinin ürün ya da hizmetinden ayırmak için kullanılan bir isim veya sembol olarak tanımlanmakta olup, müşterilerin tercihlerini ve dolayısıyla işletmelerin satışlarını etkilemektedir. Günümüzde firmaların birbirleriyle rekabeti, üretme becerisi ile ilgili değil, markalaşma ile ilgili olmaktadır [39].

Firmaların marka değerini belirlemek için günümüzde çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Brand Finance isimli danışmanlık şirketi tarafından dünyanın ve Türkiye'nin en değerli markalarının belirlendiği bir çalışma yapılmaktadır. Dünyadaki ilk 500 şirketin belirlendiği dünyanın en değerli markaları çalışmasında belirlenen dünyada ilk 10 sıradaki markalar ile ilgili bilgiler Tablo 14'te verilmiştir. Tablodan, dünyada en değerli ilk on şirketin çoğunluğunun ABD'deki teknoloji ve telekomünikasyon şirketleri olduğu görülmektedir. Apple hariç diğer şirketlerin 2016 yılına göre marka değerinin arttığı da tablodan izlenebilmektedir.

Türkiye'deki firmaların marka değerinin araştırılması için de benzer bir çalışma yine Brand Finance isimli danışmanlık şirketi tarafından yürütülmektedir. Bu çalışmada,

Tablo 14. Dünyada En Değerli İlk 10 Marka [40, 41]

Sıralama		Marka	Sektör	Ülke	Değeri (Milyar \$)	Değişim (%)
2017	2016					
1	2	Google	Teknoloji	A.B.D.	109.5	24
2	1	Apple	Teknoloji	A.B.D.	107.1	-27
3	3	Amazon.com	Teknoloji	A.B.D.	106.4	54
4	6	AT&T	Telekomünikasyon	A.B.D.	87.0	45
5	4	Microsoft	Teknoloji	A.B.D.	76.3	13
6	7	Samsung	Holding	Güney Kore	66.2	13
7	5	Verizon	Telekomünikasyon	A.B.D.	65.9	4
8	8	Walmart	Perakende	A.B.D.	62.2	16
9	17	Facebook	Teknoloji	A.B.D.	61.9	82
10	13	ICBC	Banka	Çin	47.8	32

Türkiye’deki en değerli ilk 10 marka ile ilgili bilgiler Tablo 15’te verilmiştir. Tablodan, Türkiye’de en değerli şirketin 2452 milyon \$ marka değeriyle Türk Hava Yolları (THY) olduğu görülmektedir. Türkiye’de en değerli ilk 10 şirketin çoğunluğunun bankacılık sektöründe faaliyet gösterdiği de tablodan izlenebilmektedir.

Tablo 15. Türkiye’de En Değerli İlk 10 Marka [42]

Sıralama		Marka	Sektör	Marka Değeri 2016 (Milyon \$)	Marka Değeri Değişimi (%)
2016	2015				
1	4	Türk Hava Yolları	Havayolu	2452	11
2	2	Türk Telekom	Telekomünikasyon	2353	-5
3	6	Arçelik	Dayanıklı Tüketim Malları	1983	7
4	1	Akbank	Bankacılık	1589	-37
5	5	Garanti	Bankacılık	1529	-22
6	7	Turkcell	Telekomünikasyon	1435	-16
7	3	İş Bankası	Bankacılık	1297	-47
8	10	Anadolu Efes	Alkollü İçecek	1151	6
9	9	Yapı Kredi	Bankacılık	980	-30
10	12	Halkbank	Bankacılık	958	-1

Türkiye’de uluslararası markalaşma potansiyeli olan Türk firmalarının marka gücü ve kurumsal altyapısını güçlendirmek, yurt içinde marka bilincini ve farkındalığını oluşturmak amacıyla Ekonomi Bakanlığı tarafından TURQUALITY isimli özel bir program geliştirilmiştir. TURQUALITY sistemi veya programı, rekabet avantajını elinde bulunduran ve markalaşma potansiyeli taşıyan ürün gruplarına sahip Türk firmalarının uluslararası pazarda kendi markalarıyla küresel bir oyuncu olabilmeleri ve olumlu Türk Malı imajının oluşturulması amacıyla 2006 yılında hayata geçirilmiştir [43].

Devlet destekli ilk ve tek markalaşma programı olan TURQUALITY sistemi ile firmalara finansal kaynak veya destek sağlanmakta olup, TURQUALITY programının hukuki temeli 2006/4 sayılı destek tebliği ve bu tebliğin “uygulama usul ve esasları genelgesi”ne dayanmaktadır. Bu mevzuat çerçevesinde firmalara çeşitli destekler sağlanmaktadır. Bu kapsamda, firmaların fikri mülkiyet haklarıyla ilgili patent, faydalı model, endüstriyel tasarım ve marka tesciline ilişkin harcamaları desteklenmektedir [44, 45].

TURQUALITY programı kapsamında TURQUALITY Destek Programı, Marka Destek Programı ve Yönetici Geliştirme Programı gibi çeşitli destek veya teşvikler bulunmaktadır. 2016 yılı sonu itibarıyla 117 firmanın 128 markasının TURQUALITY Destek Programı’ndan, 65 firmanın 65 markasının Marka Destek Programı’ndan yararlandığı görülmüştür [45].

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Ülkemizin sanayileşmesi ve kalkınmasının önünde engel teşkil eden bir takım yapısal sorun (işsizlik, katma değeri düşük ürün ihracatı, cari açık, markalaşma sorunu, borç/özsermaye oranındaki artış vb.) mevcuttur. Ayrıca, dünyada ve ülkemizdeki sanayileşme durumunu gösteren çeşitli endeksler mevcuttur. Bu endekslere yönelik genel değerlendirmeler aşağıda ifade edilmiştir:

- 1) 2016 yılında Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi en yüksek olan ülkenin 5.81 endeks değeriyle İsviçre olduğu; Türkiye’nin ise 4.39 endeks değeriyle 138 ülke arasında 55. sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Ülkemiz 2015 yılında Küresel Rekabet Edebilirlik Alt Endeksleri’nden Pazar Büyüklüğünde en iyi (140 ülke arasından 16. sıradaki ülke); Emek Piyasası Etkinliğinde ise en kötü (140 ülke arasından 127. sıradaki ülke) durumda olduğu belirlenmiştir.
- 2) Yenilikçilik Endeksi Değeri en yüksek olan beş ülke sırasıyla, İsviçre (68.3), İngiltere (62.42), İsveç (62.4), Hollanda (51.58) ve A.B.D. (60.10) olarak gerçekleşmiştir. Ülkemiz ise 37.81 yenilikçilik endeks değeriyle 58. sırada yer almaktadır. İnovasyon Kapasite Endeksi en yüksek olan ülkeler sırasıyla, İsviçre (6.0),

A.B.D. (5.9), İsrail (5.9), İsveç (5.7) ve Almanya (5.6) şeklindedir. Ülkemiz ise 3.8 puanlık inovasyon kapasitesi endeksi değeriyle 83. sırada yer almaktadır.

Ülkemizdeki vasıflı işgücü ve işsizlik sorununa yönelik değerlendirmeler ve çözüm önerileri aşağıda ifade edilmiştir:

- 1) Reel sektör için vasıflı işgücü eğitimi yapılmamaktadır. Eğitimde insan gücü planlaması yapılmadığı için bazı mesleklerde işgücü fazlası, bazı mesleklerde ise işgücü eksikliği vardır. Sanayide vasıflı işgücü temini de zorlaşmıştır.
- 2) Mart 2017 verilerine göre, ülkemizdeki işsizlik oranı %11.7 olup, toplam işsiz sayısı 3 milyon 642 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. İşsizliğin son aylarda sürekli olarak artmasında; ekonominin lokomotifini olan inşaat sektöründe ülkemizin doyma noktasına gelmesi, yerli-yabancı yatırımların durma noktasına gelmesi ve Suriyeli sığınmacıların düşük ücretle ve sigortasız olarak çalıştırılmaları etkili olmuştur.
- 3) Türkiye, sıcak para ve spekülasyon sermayenin en fazla etkisi altında kalan ülkelerden birisidir. İşsizliğin daha yaygın olduğu bir ekonomide, emek yoğun yatırımlar teşvik edilerek istihdam yaratılabilir.

Ülkemizdeki cari açık, dış borç, borç/öz sermaye ilişkisine yönelik genel değerlendirmeler ve çözüm önerileri aşağıda verilmiştir [46-48]:

- 1) Türkiye’nin 2003 yılı ile 2016 arasında 520 milyar dolar cari açık verdiği bilinmektedir. Eğer cari açık yatırım malı ithal etmek için verilmiş olsaydı, yapılacak yatırımlar ilave katma değer, ilave gelir yaratacaktı ve sözü edilen dış borçlar rahatlıkla ödenecekti. Oysa Türkiye’nin cari açığı, hammadde ve tüketim malı ithalatı için verdiği görülmüştür.
- 2) Sanayi sektörü üretimde takriben yarımından fazla ithal ara malı ve hammadde kullanıyor. Özel sektör ve bankaların 1 yıl içinde ödemeleri gereken dış borç 160 milyar dolar civarında olup, kur artışı borç maliyetlerini artırmıştır.
- 3) Sanayi şirketlerinde borcun öz sermayeye oranı %150 gibi çok yüksek bir oranda gerçekleşmiştir.
- 4) Düşük kur ihracatı daha pahalı, ithalatı daha ucuz kıldığı için ara malı ve hammadde ithalatı içerde üretmekten daha ucuz gelmektedir. Bu şartlarda KOBİ’ler, sanayiciler daha ucuz olduğu için ara malını üretmek yerine ithal etmişlerdir.

Düşük katma değerli ürün ihracatı ve markalaşma sorununa yönelik değerlendirmeler aşağıda verilmiştir [49]:

- 1) Türkiye’de Nisan 2017’de ihracatın kg başı ortalama fiyatı 1.22 dolar olmuştur. İhracatımızda önde gelen sektörler otomotiv sektörü, hazır giyim sektörü, elekt-

ronik ve elektrikli makina sektörü, demir çelik sektörü olup, otomotiv ana sanayi ürünlerinin kg başı ihraç fiyatı 8.43 dolar olurken, otomotiv ara sanayi ürünlerinin 4.73 dolar ve tekstil sanayi ürünlerinin 4.48 dolar olduğu görülmüştür.

- 2) Konfeksiyon ürünlerinin kilosu 14.53 dolardan, dış giyim ürünlerinin kilosu ise 20 dolardan ihraç edilebilmektedir. Büyük ölçüde enerji tüketimine dayalı olarak ürettiğimiz demir-çelik ürünlerinin kg başı ihraç fiyatı 60.9 cent, çimentonun ihraç fiyatı ise kg başı 3.8 cent olmuştur. Batı pazarında talebi olan ürünler katma değeri yüksek, kg başına döviz geliri yüksek ürünler olduğundan Türk sanayi sektörünün bu pazar için üretim yapma hedefi olmalıdır.
- 3) G20 ülkeleri arasında ihraç ettiği ürünlerin sadece %2.2'si ileri teknoloji ürünü olan Türkiye, bu oran ile Sudi Arabistan'ın ardından sondan ikinci sırada yer almaktadır.
- 4) Dünyada 2017 yılındaki en değerli markalar ve piyasa değerleri sırasıyla, Google (109.5 milyar \$), Apple (107.1 milyar \$) ve Amazon.com (106.4 milyar \$)'dir. Ülkemizdeki en değerli markalar ise Türk Hava Yolları (THY) (2.35 milyar \$), Türk Telekom (1.98 milyar \$) ve Arçelik (1.98 milyar \$) olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'deki bütün şirketlerin piyasa değerinin toplamı bir Apple etmemekte olup, bu durum ülkemizde markalaşma sorunu olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, ülkemiz sanayinin istenilen düzeye ulaşması için yüksek katma değerli ürünler üreterek bu ürünleri ihraç etmesi gerekmektedir. Cari açığın minimum düzeyde tutulması, işsizliğin azaltılması ancak uygun sanayileşme adımlarının atılması ve bu alandaki yatırım teşviklerinin artırılmasıyla gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

1. "Sanayi Nedir?" <http://nedir.ileilgili.org/sanayi-nedirnedemek-ileilgili-bilgiler.html>, son erişim tarihi: 14.06.2016.
2. **Koç, E.** 2001. "Türkiye'de Sanayileşme ve Sosyo-Ekonomik Gelişme Durumu," *Tekstil İşveren Dergisi*, sayı 253, s. 36-39.
3. **Karlık, S. R.** 2002. *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim*, Beta Basım, 7. Basım, İstanbul.
4. **Han, E., Kaya, A. A.** 2006. *Kalkınma Ekonomisi – Teori ve Politika, Düzeltilmiş ve Gözden Geçirilmiş 5. Baskı*, Nobel Basımevi, Ankara.
5. "Sanayileşme Nedir?" <http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-1690-SANAY%C4%B0LE%C5%9EME>, son erişim tarihi: 14.06.2016.
6. "Sanayileşme Nedir?" <http://www.neokur.com/alfabe/a/26480/sanayilesme-nedir?>, son erişim tarihi: 14.06.2016.

7. “MSCI Endeksi Nedir?” <http://www.bireyselyatirimci.com/msci-endeksi-nedir/>, son erişim tarihi: 10.02.2017.
8. **Yardımcıoğlu, M.** 2014. Yükselen Piyasa Ekonomileri ve İş Yapabilirlik Endeksi Karşılaştırması, KSÜ İİBF Dergisi, cilt 4, sayı 1.
9. **Aydemir, A.** “MSCI Endeksi Nedir? MSCI Turkey EFT Endeksi Hakkında,” <https://www.gcmforex.com/egitim/makale-arsivi/msci-endeksi-nedir-msci-turkey-eft-endeksi-hakkinda/>, son erişim tarihi: 10.02.2017.
10. **Narin, M., Kutluay, D.** 2013. Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3G ve N-11 Ülkeleri, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, <http://www.aso.org.tr/b2b/asobilgi/sayilar/dosyaocaksubat2013.pdf>, son erişim tarihi: 10.02.2017.
11. “MSCI Emerging Markets Index Overview,” <http://www.agf.com/institutional/global-resources/files/quarterly-report/inst270-msci-em-usd.pdf>, son erişim tarihi: 10.02.2017.
12. “MSCI Emerging Markets Index,” <https://www.msci.com/emerging-markets>, son erişim tarihi: 21.02.2017.
13. “MSCI Emerging Markets Historical Data,” <https://www.investing.com/indices/msci-emerging-markets-historical-data>, son erişim tarihi: 22.02.2017.
14. **Ovalı, S.** 2014. Küresel Rekabet Gücü Açısından Türkiye’nin Konumu Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, sayı 13, s.17-36.
15. Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 2015 - 2016 Raporu, <http://www.rekabet.gov.tr/TR/Rekabet-Yazisi/Kuresel-Rekabet-Edebilirlik->, son erişim tarihi: 10.02.2017.
16. “Küresel İnovasyon Endeksi (Yenilikçilik Endeksi),” <http://www.ufukkilic.com.tr/2015/10/kuresel-inovasyon-endeksi-2015/#.Vu-4zPmLSUk>, son erişim tarihi: 24.02.2016.
17. “Ülkelerin Yenilikçilik Endeksleri,” <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2015-v5.pdf>, son erişim tarihi: 24.02.2016.
18. “İnovasyon Kapasitesi,” <http://www.innovativecapacity.com/Introduction.htm>, son erişim tarihi: 02.05.2016.
19. **Schwab, K.** Global Competitiveness Report 2015-2016, Insight Report, World Economic Forum, URL: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf, son erişim tarihi: 02.05.2016.
20. “İşgücü nedir?” <http://www.iktisatsozlugu.com>, son erişim tarihi: 16.05.2017.
21. İpekyolu Kalkınma Ajansı Trc1 Bölgesi İstihdam Raporu, <http://www.ika.org.tr/upload/yayinlar/TRC1-Istihdam-Raporu-311229.pdf>, son erişim tarihi: 19.05.2017.
22. TÜİK İşgücü İstatistikleri, Şubat 2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24941>, son erişim tarihi: 21.05.2017.
23. “Şubat Döneminde İşsiz Sayısı 3.9 Milyon Kişi Oldu,” Hürriyet Gazetesi, 15.05.2017,

- <http://www.hurriyet.com.tr/subat-donemi-issizlik-rakamlari-aciklandi-40458139>, son erişim tarihi: 15.05.2017.
24. İşgücü İstatistikleri Mart 2017, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=24628>, son erişim tarihi: 04.07.2017.
  25. **Korkmaz, E.** “İnsan Gücümüzü Atıl Bıraktık,” Yeniçağ Gazetesi, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/insan-gucumuzu-atil-biraktik-42146yy.htm>, son erişim tarihi: 24.03.2017.
  26. **Korkmaz, E.** “Suriyeliler İşimizi de Kaptı,” Yeniçağ Gazetesi, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/suriyeliler-isimizi-de-kapti-42471yy.htm>, son erişim tarihi: 20.04.2017.
  27. **Uras, G.** “İşsizliğin İlacı Üretim Artışı,” Milliyet gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/ya-zarlar/gungor-uras/issizligin-ilaci-uretim-artisi-2434276/>, son erişim tarihi: 20.04.2017.
  28. **Ertürk, M. Ö.** “İşsizler Ülkesi Olduk,” Sözcü Gazetesi, 16.02.2017.
  29. **Esen, E.** “Türkiye Orta Yaş Çalışanda Avrupa Sonuncusu Oldu,” Sözcü Gazetesi, 16.05.2016.
  30. **Doğan N.** “Kayıtlı İşsiz Sayısı 2.5 Milyona Ulaştı,” Hürriyet Gazetesi, 07.05.2017.
  31. **Sönmez, M.** 2016. “Sanayinin Sorunları ve Analizleri (XXII)-Sanayide Küçülmeye Doğru,” Mühendis ve Makine Dergisi, cilt 57, sayı 683, s. 22-31.
  32. **Esen, E.** “Türkiye Teknolojik Ürün İhracatında Sınıfta Kaldı,” Sözcü Gazetesi, 07.09.2016.
  33. **Korkmaz, E.** “Hani İhracat 500 Milyara Çıkacaktı?,” Yeniçağ Gazetesi, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/hani-ihracat-500-milyara-cikacakti-42612yy.htm>, son erişim tarihi: 02.05.2017.
  34. **Esen, E.** “Türkiye’nin Riskleri Artıyor,” Sözcü Gazetesi, 29.04.2017.
  35. “Dış Ticaret Açığı Küçüldü,” Yeniçağ Gazetesi, 29.04.2017.
  36. **Sönmez, M.** 2016. “Sanayinin Sorunları ve Analizleri (XIII) – Karlar Azalıyor, Ücretlere Baskı Artıyor,” Mühendis ve Makina, cilt 57, sayı 672, s.17-25.
  37. “Borçlanarak Büyüdüler,” Hürriyet Gazetesi, 08.06.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/borclanarak-buyuduler-40114616>, son erişim tarihi: 15.02.2016.
  38. **Sönmez, M.** 2016. “Sanayinin Sorunları ve Analizleri (XX) – Sanayinin Ağır Borç Riski Yükselişte...,” Mühendis ve Makina, Bülten 219, s. 1-15.
  39. **Yılmaz, B. N., Güzel, T.** 2012. “Marka Değerleme ve Önemi: Telif Ücretinden Arındırma Yöntemiyle Bir İnceleme,” Muhasebe ve Finansman Dergisi, sayı 54, s. 141-157.
  40. “Brand Finance Global 500 2016,” The Annual Report on The World’s Most Valuable Brands Brand Finance, <http://brandfinance.com/knowledge-centre/reports/brand-finance-global-500-2016/>, son erişim tarihi: 14.02.2017.
  41. “Apple Zirveyi Kaptırdı Yeni Şampiyon Google,” Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/apple-zirveyi-kaptirdi-yeni-ekonomi-2389625/>, son erişim tarihi: 03.03.2017.

42. Brand Finance Turkey 100. 2016. Türkiye’nin En Değerli Markalarının Yıllık Raporu, Brand Finance, URL: <http://brandfinance.com/knowledge-centre/reports/brand-finance-turkey-100-2016/>, son erişim tarihi: 14.02.2017.
43. “Turquality Yoluyla Ekonomide Milli Seferberlik Zamanı,” Milliyet Gazetesi, 18.01.2017.
44. 2015/9 Sayılı Döviz Kazandırıcı Hizmet Sektörleri Markalaşma Destekleri Hakkında Karar,http://www.turquality.com/Media/Default/Pdfler/2015-9_karar/2015-9_sayili_doviz_kazandirici_hizmet_sektorleri_markalasma_destekleri_hakkinda_karar.pdf, son erişim tarihi: 28.02.2017.
45. **Aydın, M.** 2016. “Hedefimiz, Ülkemizden Küresel Markalar Çıkmasıdır,” Sabah Gazetesi TURQUALITY Eki, 30.04.2016.
46. **Korkmaz, E.** “Üretimde Engeller,” Yeniçağ Gazetesi, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/uretimde-engeller-42673yy.htm>, son erişim tarihi: 08.05.2017.
47. **Korkmaz, E.** “Krizler Geçer, Tahribatı Kalır,” Yeniçağ Gazetesi, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/krizler-gecer-tahribati-kalir-41435yy.htm>, son erişim tarihi: 03.05.2017.
48. **Uras, G.** “Bizi Sanayi Büyütür,” Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gungor-uras/bizi-sanayi-buyutur-2420846/>, son erişim tarihi: 21.04.2017.
49. **Uras, G.** “Çimento 3.8 Sent, Giyim 20 \$,” Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gungor-uras/cimento-3-8-sent-giyim-20--2443218>, son erişim tarihi: 03.05.2017.